

חברים יקרים, שלומות,

שחר אדום - שנאה, סולידריות וסובלנות

החברה הישראלית מתעוררת בבקרים אלו לימים אדומים ומתחילים התפילות לשלום החטופים ולשלום החיילים החוזרים לפעול בעזה ובלבנון מאחדת את רוב החברה הישראלית. כמה חבל שדווקא השנאה משמשת כזרז ללכידות חברתית. ההווה מעלה תהיות על העבר. עוד חודש תמלא שנה ליישום ההתנתקות. אירועי השבועות האחרונים קטעו ניסיון מעורר צמרמורת לפלג את החברה הישראלית באמצעות מסמך האסירים שהמליץ על ריכוז פיגועי טרור מעבר לקו הירוק. והנה כעת אנו מתמודדים עם טרור בלתי נשלט בשתי חזיתות. האירועים האחרונים מצביעים על כך שיישובי גוש קטיף לא היו סיבת הטרור מרצעת עזה אלא כליא הברק של הטרור, שמנע ממנו להתפשט ביתר שאת אל תחומי מדינת ישראל. היום, שנה לאחר הפינוי, יש לחזור ולערוך חשבון נפש על מידת הסולידריות שהחברה הישראלית גילתה ומוגלה בתהליך קליטת המתיישבים. החברה הישראלית שרויה בויכוח כואב על הדרכים לזכור את העבר ועל הדרכים הראויות להתכונן לעתיד. אולם, מבחנה של החברה הישראלית בעת הזו הוא מבחן הסולידריות. "נאמני תורה ועבודה" מאמינה שעל חברה סולידרית לפתח דרכים לניהול עימותים פנימיים תוך שיתוף פעולה מרבי ותוך אימוץ ערכי הדמוקרטיה. ניסח את זה יפה יהודה עמיחי שכתב בשירו "אדם בחייו": "אדם צריך... לשנא ולסלוח ולזכור ולשכוח ולסדר ולבלבל ולאכול

ולעכל/את מה שהיסטוריה ארוכה/ עושה בשנים רבות מאוד". תנועת "נאמני תורה ועבודה" מזמינה את כלל הציבור לציין את שבת "חזון" בדיון על "סולידריות, זיכרון והכחשה". אירועי השבת ייפתחו בפנל שידון בשאלת עיצוב הזיכרון של אירועי השנה שעברה ויסיימו בדיון על דרכי הבניית הזיכרון ההיסטורי הרחוק יותר. בדומה ליהודה עמיחי, ראינו לנכון גם לחזות שלום מרחק שתי תקוות מהקרוב. אנחנו מתעקשים לקוות לשלום גם בין ישראל לעמים ומזמינים את הציבור הרחב לציין אתנו את התקווה בשבתון "שובה" בסמינר בשפיים. בימים אלו ממש הציבור הדתי עומד למבחן הסובלנות. תנועתנו שוללת את ההתקפות המתלהמות נגד הכוונה לקיים את מצעד הגאווה בירושלים ובייחוד את הקריאה לעצור אותו בכוח מצד רבנים ואישי ציבור דתיים. תפקידנו למצוא דרכים חלופיות לשנאה, דרכים שידגישו את ערכי ההלכה ולא את ההתנגדות לזכויות האדם. התנועה ערכה ערב עיון משותף עם הבית-הפתוח במוצאי יז' בתמוז - ערב שהוקדש לטרול הקנאות העיוורת וההרסנית, אשר עלולה להוביל לשפיכות דמים. התנועה תומכת ביוזמתו של זאב שבידל, הקורא להקים אוהל הידברות כאלטרנטיבה סובלנית למצעד הגאווה ולהפגנות הנגד המסוכנות.

שאו שלום,

שרגא בר-און, בשם הנהלת התנועה

פל. 0508828312

shraga@shi.org.il

אנו שחיים להזחין את חברי התנועה ואת הציבור הרחב לשבת עיון בנושא: "בין ישראל לעמים"

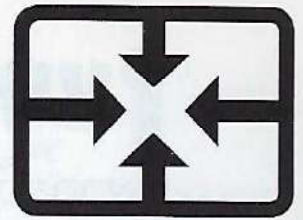
בשבת שובה, שבת פרשת האזינו, ז'-ח' תשרי תשס"ז, (30-29 לספטמבר 2006), במלון בקיבוץ שפיים

בהשתתפות < פרופ' אוריאל סימון: "חביב אדם שנברא בצלם ... חביבין ישראל שנקראו בנים לחקום"
ד"ר דב גולדפלט: זהות יהודית וקיום יהודי בתפוצות - כיצד שורדים?
ד"ר יהודית אורבך: סליחה ופיוס ביחסי ישראל ועמים - לקחים

המחיר < 800 ש"ח לזוג. תוספת 195 ש"ח לילד בחדר הורים (עד גיל 12)

מחיר מיוחד לחברי התנועה < 755 ש"ח לזוג

אופן ההרשמה < ההרשמה תתבצע עד סוף חודש אוגוסט בלבד (ז' באלול). ההרשמה בטלפון 0542-474054 (סיגל) או במשרדי התנועה 02-5611761 (נעמה). כמו כן ניתן להרשם באמצעות הודעת דוא"ל neemaney@toravoda.org.il (מוותנה באישור ההודעה).
התשלום מראש בלבד, בהוראה טלפונית בברזיס אשראי או בהמחאה בדואר לפקודת 'נאמני תורה ועבודה'. כתובתנו: ת.ד. 7006 ירושלים 91070. השבת מיועדת לחברי התנועה ולציבור הרחב. מספר המקומות מוגבל.

דבר העורכת

"חשבוננו עם עצמנו כל יום זמנו, אין שעת חירום גורעות מערכו כלום, אם לא מוסיפה עליו... לא למותר להטריח קצת את מוחנו, לחשוב קצת מחשבות, אם באמת זהו היחס הנכון, המבוקש, של עם מבקש חיים אל עצמו. ואם לא - כיצד אנחנו צריכים, אם חפצים אנחנו באמת, להתייחס לעצמנו, כיצד אנחנו צריכים להעריך את עצמנו ואת כוחנו".

(א"ד גורדון, מתוך "הערכת עצמנו")

אין זה קל לעשות חשבון נפש. זה מתיש, זה כואב, זה דורש בירור פנימי נוקב. החברה הישראלית בוחרת לא פעם לחמוק מכך בדרך הקלה, בעזרת הטענה שנושא הדיון כבר שחוק, מאוס ולעוס, ואין מה לחדש בו. כך נעלמים מהשיח הציבורי שלנו עניינים אקוטיים ועמוקים, ומפנים את מקומם לזוטות מזדמנות ומתחלפות, וזהו, אולי, החטא הגדול ביותר שחברה יכולה לחטוא כלפי עצמה.

החטא הזה אינו פוסח על החברה הדתית, שעיפה, כך נדמה, מעיסוק בשאלות מהותיות לקיומה, ומעדיפה להתעלם ולהמשיך הלאה בעצימת עיניים. נושאי מעמד האשה, דילמות מוסריות, תפקיד הקהילה והשינוי בקרב הצעירים הדתיים נדחקו לקרן הזווית, על אף שהדיון בהם לא מוצה, וודאי שלא הגיע לידי פתרונות מעשיים. "דעות" 27 מנסה להזכיר כי אם מבקשי חיים אנחנו, זהו הזמן לשוב ולהטריח קצת את מוחנו ולחשוב מחשבות על עצמנו, החברה הדתית המודרנית, ועל עולם הערכים והמעשים שנבנה כאן.

הגיליון הזה חוזר אל כל הנושאים השחוקים לכאורה, המאוסים לכאורה ושנאמר בהם כבר הכול לכאורה, ומבקש להראות כי עוד רבה הדרך. "דעות" 27 מביא קולות צעירים, רעננים וכנים, שאינם חוששים להביט פנימה באומץ ולעורר לדיון מחודש את שלל הנושאים הללו. **מיכל הרטמן-קוטשר, רבקה לוביץ, בונה דבורה הברמן ומאיר רוט** דנים במעמד האשה, על היבטיו השונים, מכיסוי הראש, דרך ההתמודדות המשפטית עם מסורבות הגט, ועד לשאלות בנוגע לריטואלים דתיים ופמיניזם, ואילו **חגית ברטוב** בוחנת את רב המכר המדובר "תפילות נשים", והרהוריה מציבים סימני שאלה סביב התופעה כולה. לצד זאת, **משה טור-פז ואפי חמיאל**, איש-איש בדרכו, מבקשים להזכיר כי היהדות מציעה גם הומניזם וסינתזה בין עמדות; **שלוה וייל** חושפת את כישלון הציונות הדתית ביחסה ליוצאי אתיופיה, ו**ישי רביד** ממשיך את הדיון בזהותו המטושטשת של הצעיר הדתי. הגיליון נחתם בקריאה של **זאב שביידל** לסבלנות וסובלנות כלפי מצעד הגאווה. השילוב בין כל אלה מנסה, כמו שכתב א"ד גורדון, להעריך מחדש את עצמנו ואת כוחנו, ולהחיות את השיח, שאינו בגדר מותרות כי אם בגדר חובה.

שלכם,

רבקה לוביץ

תוכן עניינים

מאמרים וכתבות

- 4 מה מכסה כיסוי הראש? < מיכל קוטשר-הרטמן
8 "דרוש משפט ומהר צדק"
11 פעילות חדשה בתחום מסורבות הגט < רבקה לוביץ
13 מדרש הפלה על בריאת העולם < תמר ביאלה
21 פמיניזם ואורתודוקסיה -
בין זכויות לזהות < מאיר רוט
23 "דרך חיים תוכחות חוסר"
על השתיקה הרבנית בתחום המוסרי < משה טור-פז
27 "חה יעשה? יהלך באמצע"
מסורת יהודית של חשיבה מורכבת < אפי חמיאל
31 אוסף של צד"פים
ריון על הצעיר הדתי הפוסט-מודרני < ישי רביד
החור השחור של הציונות הדתית
יהודים יוצאי אתיופיה מתקשים להשתלב < שלוה וייל

מדורים

- 15 נעים להכיר: בונה דבורה הברמן < יקיר אנגלנדר
35 ביקורת ספר: "תפילות נשים" < חגית ברטוב
38 מכתבים למערכת:
מצעד הגאווה ואנחנו < זאב שביידל
40 סאטירה אחרא

יוצא לאור בהוצאת נאמני תורה ועבודה
ומרכז יעקב הרצוג ללימודי יהדות

עורכת: רבקה רוזנר

מערכת: יקיר אנגלנדר, שרגא בראון,

חגית ברטוב, משה טור-פז, אריאל פיקאר

עריכת תמונות ועיצוב גרפי: אפרת שריה

עריכה לשונית: מילי נאור

כתובת המערכת: ת"ד 7006 ירושלים 91070
טלפון: 02-5611761 deot.ta@gmail.com
תגובות יתקבלו בברכה

תמונת שער: פאול קור, סולמות, 1984
5 שנים למוותו
www.paulkor.com

למיכאל טובין, חבר ההנהלה,
מושתתפים בצערך על פטירת אחיך,
מי ייתן ולא תדעו עוד צער.
בשם כל חברי תנועת "נאמני
תורה ועבודה" וחברי ההנהלה

מה מכסה כיסוי הראש?

התביעה במשנה, בגמרא ואף בספרות השו"ת לכיסוי הראש לאישה נבעה מתפיסת האישה בתור אובייקט ומתפיסת מיניותה בתור שלילית. בתור דתייה הדוגלת בתפיסת עולם שוויונית, איני יכולה לקבל זאת, ולפיכך נתתי לכיסוי הראש מהות חדשה: סמל לדתיות

מיכל קוטשר - הרטמן

במאמר זה אבקש להציג מקורות הלכתיים הנוגעים לכיסוי הראש וקשיים הנובעים מהם; אבחן את משמעותו המודרנית של כיסוי הראש מתוך השוואה בין הכיסוי שאינו עונה להגדרה ההלכתית של "כיסוי" ובין הפאה, העשויה שיער טבעי, ולכאורה מכסה את השיער, אבל בפועל מגלה שיער טבעי, יפה ומגרה; ולבסוף אתאר את התהליך שעברתי אני מאז הפעם הראשונה שפגשתי את הטקסטים ההלכתיים של כיסוי ראש האישה, עד לקבלת ההחלטה לכסות את ראשי, ואנמק את הבחירה שעשיתי.

בנות ישראל הצנועות

החיוב של האישה לכסות את ראשה נזכר לראשונה במסכת כתובות בתלמוד הבבלי:

"ואלו יוצאות שלא בכתובה העוברת על דת משה ויהודית ... ואיזהו דת יהודית? יוצאה וראשה פרוץ..."

המסכת דנה במושג הכתובה ובתפקידה בהגנה על זכויותיה של האישה הצנועה. החכמים הבחינו בבעייתיות של מעמדה האישי של האישה, שתלויה לחלוטין ברצונו של הבעל, ולפיכך קבעו כי המגרש יאלץ לשלם סכום כספי גבוה כדי "שלא תהא קלה בעיניו" לגרשה. על כך כתב הטור:

"כתובה תקנת חכמים שלא תהא קלא בעיניו להוציאה... ולא הקפידו אלא על בנות ישראל הצנועות, אבל הפרוצות אין להן תקנה זו אלא תהא קלא בעיניו".

מדברי הטור עולה כי תובת הקהילה להגן על נשותיה חלה אך ורק על נשים העומדות בסטנדרט שהקהילה (הגברית) קבעה - "בנות ישראל הצנועות". אלה שאינן עומדות בקטגוריה זו, המשפט העברי אינו מגן עליהן ומשליכן לקטגוריית ה"חיים החשופים".¹ השאלה הנשאלת היא: מי נחשבת "פרוצה"?

המשנה מחלקת את המקרים לשתי קטגוריות:

א. דת משה - כשהאישה עוברת על הלכות התורה, גם בשוגג או מתוך זלזול.

ב. דת יהודית - כשהאישה עוברת על תקנת "בנות ישראל הצנועות".²

בשנים האחרונות עבר כיסוי הראש לנשים שינויים רבים, על כל פנים - בחברה הדתית המודרנית, מסוגו וסגנונו ועד מהותו ותפקודו. בעבר היה כיסוי הראש עוד ציווי הלכתי הנלווה לחיי הנישואים, אולם כיום הוא משמש ביטוי סמלי, וזו תכליתו. פעמים רבות כיסוי הראש החדש כלל אינו ממלא צורך הלכתי, שכן הוא מגלה מעבר לטפח המותר, והצעירות החובשות אותו רואות בו סמל לשייכותן הדתית, ולא סממן של צניעות או של כיסוי במובנו המקורי.

בגמרא עצמה עולה השאלה האם כיסוי

הראש הוא מצווה מדאורייתא, שהרי

סמוך לכסוק מן התורה מובאים דברי

רבי ישמעאל, המזהיר את בנות ישראל

שיכסו את ראשיהן. אם היה הדבר מצווה

דאורייתא, כדיני כשרות ונידה, לא היה

צורך בעוד אזהרה

השינוי במעמדו ובתפקידו של כיסוי הראש לא צמח מן החלל הריק אלא נובע מקושי, גם אם בלתי מודע בחלק מן המקרים, של נשים צעירות וחופשיות מחשבה לקבל על עצמן את דינו של כיסוי הראש, כמו שהוא מופיע במקורות ההלכתיים. הטקסטים האלה חוברו במציאות חברתית מסוימת, כמו שהם מעידים על עצמם, שאינה רלוונטית עוד בזמננו. מכאן נולד הצורך להעניק משמעות מחודשת לכיסוי הראש, שתתאים למציאות ימינו, תוך כדי שמירה על המסורת מחד גיסא, ושמירה על מעמד האישה מאידך גיסא.

הכותבת היא סטודנטית בחוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית ותלמידת בית מדרש חדרים במכון הרטמן.

אלכס ליבוביץ, alex008@gmail.com

מעשי זנות מפורשים, על פי המקובל בתרבות המקומית - "מראה זרועותיה לבני אדם או טווה ורד כנגד פניה". לפי רש"י, הכוונה להדגשת יופייה ואיבריה האינטימיים. גם את המילים "מדברת עם כל אדם" מפרשים: "משחקת עם בחורים".⁶

אם כן, העילה המשנאית לגט "יוצאת וראשה פרוע" מעמידה את הגמרא בפני בעיה. כמו שהראינו לעיל, הגמרא צמצמה את הגדרת העילה לגט למעשים של פריצות ממש, ולפיכך לכאורה היה צריך לקשור את פריעת ראש האישה למעשה הפריצות, אך במסכת כתובות ההתמודדות היא אחרת:

"ראשה פרוע דאורייתא היא דכתיב: 'פרע את ראש האישה'. ותנא דבי רבי ישמעאל אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש דאורייתא". הגמרא קובעת כי מצוות כיסוי הראש היא דאורייתא, ולפיכך אישה היוצאת בלא כיסוי עוברת על "דת משה", ולא על "דת יהודית", ומכאן שאין הדבר תלוי כלל בסוגיית הפריצות. יש להדגיש כי זהו פתרון דחוק, מכיוון שבגמרא עצמה עולה השאלה האם כיסוי הראש הוא מצווה מדאורייתא, שהרי סמוך לפסוק מן התורה מובאים דברי רבי ישמעאל, המזהיר את בנות ישראל שיכסו את ראשיהן. אם היה הדבר איסור דאורייתא, כדיני כשרות ונידה, לא היה צורך בעוד אזהרה.

כך או כך, מכל ההסברים שלעיל אני יכולה לקבל על עצמי את כיסוי הראש, שכן העילה לכיסוי הראש נוגדת את תפיסת עולמי השוויונית, הרואה באישה חלק אינטגרלי מן המרחב הציבורי. את המקורות התלמודיים אני יכולה אולי לקבל ביתר קלות, בשל ניסיונם לאפשר לאישה סוג של חופש במרחב הציבורי, אולם גם הם אינם מספקים עילה מספקת לחבישת כיסוי ראש, ומצדיקים את החיוב בתירוץ קלוש. לפיכך עליי לחפש במקורות אחרים את ההצדקה לכיסוי הראש.

המושג "דת משה" קשור לתפקידיה המסורתיים של האישה בביתה - המרחב הפרטי. החכמים הכירו בכוחה של האישה בבית וביכולתה להחטיא את בעלה במאכלים (הפרשת חלה ותרומות ומעשרות) ובענייני טהרת המשפחה (דיני נידה). תפקידים אלה, שהיו נתונים בשעתו לאחריותה הבלעדית של האישה, משמשים עילה לגט (בלי כתובה), גם אם החטא נעשה בשגגה.

לעומת זאת, המושג "דת יהודית" מופנה אל המרחב הציבורי: "ואיזוהי דת יהודית? יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק ומדברת עם כל אדם. אבא שאול אומר: אף המקללת יולדיו בפניו. רבי טרפון אומר: אף הקולנית. ואיזוהי קולנית? לכשהיא מדברת בתוך ביתה ושכיניה שומעין קולה".

גבולות המרחב הציבורי של האישה נתונים במחלוקת תנאים. לדעת התנא קמא, מעשייה של האישה יכולים לפגוע בדת היהודית אך ורק אם הם נעשים בגבולותיו הפיזיים של המרחב הציבורי: יוצאת וראשה פרוע, טווה בשוק ומדברת עם כל אדם. במילים אחרות, התנא קמא מגדיר "פרוצה" כל אישה הרוצה דריסת רגל, ולו פעוטה, במרחב הציבורי. לפי עמדתם של אבא שאול ורבי טרפון, מושג הפריצות מורחב אף להתנהגות בתוך הבית, כך שהאישה נותרת למעשה בלא מרחב פרטי, שכן התנהגותה תמיד נעשית תחת שליטה גברית.

הגמרא מפרשת את דברי המשנה, אך בה בעת מפקיעה את הנאמר בה על פי הפשט ומפחיתה את כוחו של הבעל. הגמרא מצמצמת את הפירוש של אישה שעברה על "דת משה", וקובעת כי אין מדובר באישה שחטאה בשוגג או בזלזול בתפקידיה המסורתיים, אלא אך ורק באישה שהחטיאה במועד ובמכוון את בעלה. המושג "דת יהודית" מצומצם גם הוא, שכן הגמרא קובעת כי יציאתה של אישה למרחב הציבורי אין בה משום עילה לגט, אלא אם האישה עושה

שיער באישה ערוה

במסכת ברכות⁷ מעלה הבבלי עוד אספקט לצורך בכיסוי ראש האישה. הגמרא מונה את איברי האישה הנחשבים לערוה: "כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף... אמר רב חסדא שוק באשה ערוה... קול באשה ערוה... שער באשה ערוה...".

בחינה של ספרות השו"ת מלמדת כי רוב פוסקי ההלכה גוזרים מסוגיה זו כי שיער האישה אינו ערוה מבחינה מהותית, כמו שנתפסים יתר המקומות המכוסים. לאורך השנים התירו הלכתית לנשים הפנויות ללכת בלא כיסוי ראש, ומכאן ששיער האישה נחשב לערוה, משום שזה "מנהג המקום": בתקופת התלמוד לא היה נהוג שנשים התהלכו בשווקים בשיער פזור, ומשום כך נחשב שיער ראש גלוי לערוה.

החת"ם סופר⁸ דן בנושא ומביא את דברי הרא"ש: "דווקא בנשואות שדרכן כן לכסות אבל פנויות שדרכן להיות גלויות - לאו ערוה הוא".

כלומר, לדעת החת"ם סופר, הצורך לכסות את ראש האישה אינו נובע מהיות השיער ערוה באופן מהותי, שאם לא כן לא היה מקום להבדיל בין פנויה לנשואה. בפסקו הוא יוצא נגד דברי השולחן ערוך⁹ הפוסק כי:

"לא תלכנה בנות ישראל פרועות ראש בשוק, אחת פנויה ואחת אשת איש".

לדעת השולחן ערוך, אין מקום לחלק בין פנויה לנשואה - על שתיהן לכסות את ראשיהן. קריאה מדוקדקת יותר בדברי החת"ם סופר מלמדת אותנו כי חוסר הצורך של הפנויות לכסות את ראשיהן נובע מן העובדה כי הן דה-פקטו אינן עושות זאת "שדרכן להיות גלויות" - והן יוצרות את המציאות העכשווית של בנות קהילתן.

החת"ם סופר אינו מסתפק בתשובתו ההלכתית, אלא מוסיף לפסקו אמירה מטא-הלכתית, שאפשר ללמוד ממנה על התפיסה שלו בדבר האישה ואת מיניותה. בפסקו הביא החת"ם סופר פסוק מ"שיר השירים": "מבעד לצמתך שערך כעדר העזים" (פרק ז, פסוק א). מכאן הוא דורש:

"פירוש שיבח בה קרא בשני דרכים. א', ששערה יפה כעדר העזים. שנית שיבחה בצניעות שהרי אותן שערות היפות המייפות אותה, אם היו מגולים מכל מקום מתכסים הם מבעד לצמתך, שמלבד כובע שמעל ראשה, עוד יש לה צמת בגד המצמצם השיער שלא יבצצו לחוץ, ומכל מקום אותן מעט שאי אפשר לצמצם, כתב הרשב"א שהיוצאים מהצמות אינן ערוה לגבי בעל דרגיל בהן ומותר לקרות קריאת שמע כנגדן".

החת"ם סופר מכיר בכך ששיערה של האישה הוא חלק מיופייה, וקובע כי יש להבדיל בין נשואה לפנויה. מהפנויה אין הוא דורש לכסות את שיערה; אולי הוא מסתמך על דברי השולחן ערוך¹⁰ הפוסק כי "מותר להסתכל על פנויה, לבדקה אם היא יפה שישאנה...".

ולא עוד אלא שראוי לעשות כן, ואילו במקרה של אישה נשואה אין הדבר כן. לדעתנו, אישה פנויה יכולה להשתמש במיניותה בצורה "חיובית", דהיינו כדי להשיג חתן, אולם לנשואה אין עוד צורך תכליתי בשיערה. לפיכך נותר רק הפן השלילי של מיניותה, ובשל כך עליה לכסות את שיער ראשה אף בפני בעלה.

לאורך השנים התירו הלכתית לנשים

הפנויות ללכת בלא כיסוי ראש, ומכאן

ששיער האישה נחשב לערוה משום שזה

"מנהג המקום"

גם במקרה הזה, בתור אישה בעידן הנוכחי, איני יכולה לקבל את דברי החת"ם סופר ואת יחסו ליפי האישה. לדבריו, יופי מבטא את המיניות הטבועה בי בשל היותי אישה. כל עוד הייתי פנויה, הרי שהקהילה היהודית (הגברית) יכולה הייתה לנצל אותו לצרכיה - לחתן אותי. משעה שאני נשואה, הרי שלא נותר צורך ביופיי, משום שהוא גורם מיני שלילי, המגרה את יצר הגבריים שלא לצורך. מטבע הדברים, אני דוחה את התפיסה הזאת. יופי אמנם משמש גם גורם מיני, שעשוי למשוך גברים, אך הוא גם מבטא את אישיותי. יופי מבטא את השמחה, העצב, הכאב והעונג שאני חווה בחיים. התביעה שתובעים ממני להתכסות כדי שלא "אעורר" גברים אחרים ואגרום להם חטא, אינה לגיטימית. הגברים, אם הם מעוניינים בכך, יכולים להיזהר בכוחות עצמם, זה לא תחום אחריותי. מעבר לכך, איני מוכנה לקבל גם את ההתייחסות אל הגבר כאל יצור שכל מעייניו נתונים אל העניין המיני, וכל איבר חשוף בגוף האישה מגרה אותו.

תחליף לכיפה

אם כן, מדוע בחרתי לכסות את שיערי? לפני כשנה עמדתי מול דילמת כיסוי הראש. בבית שגדלתי בו הנשים אינן מכסות את ראשיהן, וגם רבות מחברותי בחרו שלא לכסות את ראשיהן. ובכל זאת אני בחרתי אחרת, אך לא מתוך רצון להמשיך את האמירות של הגמרא ושל הספרות ההלכתית. כמו כן, כיסוי הראש אינו משמש סימן וייצוג של נישואי - לשם כך אני נושאת את הטבעת על אצבעי, וכך גם בן זוגי.

מבחינתי, כיסוי הראש הוא סמל להיותי אישה דתייה, כמו שהגבר הדתי המעוניין להתגאות בכך שהוא חלק מהקהילה ההלכתית מכסה את ראשו בכיפה. בשבילי טקס הנישואים היה הזדמנות להיכנס לאותו המעגל. אמנם יש שיקשו מדוע חיקיתי עם כיסוי הראש עד נישואיי, ולא התגאיתי בדתי קודם לכך, אלא שאין אני יכולה ליצור משמעויות חדשות בעצמי, אלא רק לשנות את המשמעות של סמל המצוי כבר בתרבותנו.¹¹

כיסוי הראש, שאינו קיים בעולם החילוני, יכול לשמש בשבילי, אישה דתייה הלוכדת מכנסיים, הזדמנות להצהיר בפני החברה הישראלית

- הדתית והחילונית כאחד: הנני דתייה, אבל לא כזו המוכנה להיכנע לתפיסות חברתיות מיושנות. הנני דתייה בשביל החילונים, מכיוון שאני חובשת על ראשי כיסוי, שרק דתיות חובשות. ואילו בעיני החברה הדתית כיסוי הראש שלי אינו עומד בשום קריטריון הלכתי, ובכך אני מתריסה בתור אישה דתייה שאינה מוכנה לקבל את עולם הפסיקה, המעוניין להעלים את יופיי ולראות בו אך ורק סמל מיני, או להראות שאני שייכת לגבר.

כיסוי הראש, שאינו קיים בעולם החילוני, יכול לשמש בשבילי, אישה דתייה הלוכשת מכנסים, הזדמנות להצהיר בפני החברה הישראלית - הדתית והחילונית כאחד: הנני דתייה, אבל לא כזו המוכנה להיכנע לתפיסות חברתיות מיושנות

בחינת הסוגיה גילתה לי להפתעתי כי הציבור שאני מזדהה עמו במובן מסוים הוא הציבור החרדי, שהנשים בו חובשות כיסוי ראש בצורת פאה. הפאה של חלק גדול מהנשים החרדיות (בעיקר מהזרם החסידי המודרני) נראית כשיער טבעי, וכמו שמעידות נשים רבות, פעמים הפאה רק מחמיאה ליופיין עוד יותר משיערן הטבעי. נשים אלה, שהולכות בעקבות פסקו של הרב משה פיינשטיין,¹ אינן

מוכנות לקבל את דברי החת"ם סופר, הדורש מהן לכסות את יופיין ולהעלימו. כמו כן, הן אינן חושבות שהן נוהגות "בדיעבד", אלא רואות בכיסוי הראש בימינו דבר "פורמלי" שעליהן לעשות. ההתלבטות בנושא היא יום-יומית. פעמים אני מביטה במראה, ואכן אני רואה "אישה דתית" עם סמל דתי, אך פעמים אחרות, בשל המטען התרבותי-הדתי שאני נושאת, אני מביטה במראה ורואה כיצד אותו "כיסוי" ראש מנסה לכסות את מי שאני - מכיוון שאני מודעת לכך שמבחינה חברתית, כיסוי הראש הוא סמל לצורך של האישה להתכנסות ולהלך זהירה ברחובות, שלא למשוך חלילה מבטים ושלא להרגיש יותר מדי בנוח באופן כללי. התרבות ההלכתית כמו שהיא כיום אינה מכירה בכך שאותו כיסוי ראש לא הלכתי משמש סמל לגאוותי הדתית. הם רואים בכובע שעל ראשי סמל לכך שאין לי הכוחות הנפשיים או הצורך ההלכתי ללבוש כיסוי ראש הלכתי. ז'אק דרידה מצביע על כך שבעולמנו הדברים אינם עומדים בפני עצמם, אלא יחסיים, ותלויים בעיניים המביטות בהם ובתגובות למעשים שלנו. מכאן עוצמתם של הדיכוי והכוח המצויים בלב לבו של התרבות שאנו ממשיכים לחיות בה. לפיכך, אין אני יודעת מה יילד יום. אולי הקהילה הדתית תלמד לייצר סמלים חדשים המגדירים את האישה בתור דתייה, וכך ייקל עליי לזנוח את כיסוי הראש. ואולי יום אחד אגלה כי אין האישה הניבטת מולי במראה מוכרת לי עוד, ובשל כך אעדיף לגלות את ראשי. ואולי אמשיך להסתובב עם כיסוי הראש, ועם הרבה סימני שאלה.

¹ אני מבקשת להודות לאבי, שבזכותו למדתי לחוקר ולאהוב את דתי בלי לפחד לשאול שאלות. תודה גם לחברי יקיר אנגלנדר על העזרה בכתובת המאמר.
² מסכת כתובות, דף עב.
³ טור, אבן העזר, סימן קט"ו.
⁴ "חיים חשופים" היא ההגדרה לקבוצות באוכלוסיה שחייהן נעשים חשופים מבחינה חוקתית במודע, בשל אי עמידתן בהגדרת ה"אני" התרבותי. ראו: עדי אופיר, "בין קידוש החיים להפקרם: במקום מבוא ל"חomo Sacer", תיאוריה וביקורת, בדפוס.
⁵ ראו הפירושים של רש"י והרמב"ן על המסכת. וכן שולחן ערוך, אבן העזר, סימן קט"ו.
⁶ המקרה היחיד שבתלמוד אינו מצמצמת בו את כוח הבעל, אלא אף

מרחיבו, נוגע למושג "הדרת הכבוד". במשנה העילה לגט במקרה זה היא אך ורק כשהאישה מקללת את הורי הבעל בפניו, ואילו הגמרא מרחיבה את הקטגוריה הזאת וקובעת כי יש עילה לגט גם כשהאישה פוגעת בכבוד הבעל בפני ילדיהם. ראו בעניין זה אורית קמיר, שאלה של כבוד: ישראליות וכבוד האדם, ירושלים תשס"ה, פרק המבוא.
⁷ תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף כד ע"א.
⁸ שו"ת החת"ם סופר, חלק א', אורח החיים, סימן ל"ו.
⁹ שולחן ערוך, אבן העזר, סימן כ"א.
¹⁰ שם, שם.
¹¹ על סמלים ומשמעותם ועל הצורך לצטט סמלים קודמים ראו: ג'ודית בטלר, קוויר באופן ביקורתי, תל אביב 2001.
¹² אגרות משה, אורח חיים ד, סימן קי"ב.

המדרשה הישראלית לחנהיגות ← עין פרת

המדרשה הגבוהה שבמרחב אדומים מזמינה אותך להצטרף לתכנית לימודים לבוגרי צבא. דתיים וחילוניים, גברים ונשים בשנות העשרים של חייהם, מזוהנים להצטרף לבית חדרש ישראלי חדש וללמוד מיצירות המופת של הנסורת היהודית ושל התרבות המערבית. בשנה הקרובה מחזורים ייפתחו באוקטובר ובמרץ. בין המרצים והמחנכים: ד"ר מיכה גודמן, ארז אשל (ראשי המדרשה), פרופ' יוסף בן שלמה, הרב רני סגל, ד"ר רוני מגידוב, ד"ר חלילה הלנר אשד, מיכה שלוי, יובל כאהן ועוד. יש להירשם בהקדם.

*"יו הייתה תקופה, אשמאליתית,
אחיתית, חרזית אופקים סבתה
עקורי כיוני חשקה. עקלים ואמת
פנים לתורה. היה חזקוים"*

[אורי שרמן, בוגר בית המדרש]

"דרוש משפט ומהר צדק" (ישעיהו, טז, ה')

חשיבות נושא העגונות ומסורבות הגט מחלחלת בציבור, ועתה הגיע הרגע לפעול. בתי הדין אינם מסוגלים לתת מענה לבעיה, ולפיכך יש לפנות לבתי המשפט. "מרכז צדק לנשים" מציע אפיק פעילות חדש

עכשיו יכולים לעשות לה 'התרת עגונות'. התברר שהיא לא היחידה בציבור שחושבת כי התרת עגונות היא תהליך אוטומטי ופשוט. אולם הדבר רחוק מאוד מהמציאות.

הדיינים אינם מסוגלים לעשות את השינויים הנדרשים. ארגז הכלים שלהם מלא ב"עקרונות הלכתיים" וב"כללים" תאורטיים בלבד, שמסיבות היסטוריות הם אינם מוציאים לפועל

איך בכל זאת עלה הנושא לסדר היום? בראש ובראשונה, העלייה במספר מקרי הגירושים מביאה בהכרח להתעניינות גדולה יותר בתחום, הן בציבור הכללי והן בציבור הדתי. שנית, כניסתן של נשים לעבודה בתור טוענות רבניות העלתה את הסוגיה למקום מכובד בסדר היום של הציבור הדתי. אולם לא כל הטוענות הרבניות שותפות למאבק לקידום פתרון לעגונות. אדרבה, מספר הטוענות המבקשות להשתלב "בשקט" במערכת גדול בהרבה מאלה המבקשות להשתתף במאבק, וודאי שמספר עורכות הדין הפועלות בתחום דרך ארגוני נשים גדול יותר ממספר הטוענות הרבניות העושות זאת. אלא שיש לראות את מכלול הדברים שהתפתחו מאז כניסתן של נשים למקצוע הטוענות: נושאי הלימוד של הטוענות הוצפו בציבור הדתי; מכוני הלימוד לטוענות משכו אליהם גם גברים בעלי ידע מן הציבור הדתי-לאומי, שאינם משמשים דיינים, וכעת ציבור נכבד של גברים ונשים מקדם את התחום המדובר למרכז זירת ההתעניינות. נוסף לכך ובהמשך לכך, הקול הנשי, ההולך ומתגבר בציבור הדתי, תורם את תרומתו לעניין. ארגון "קולך", המעלה על סדר היום את כל הנושאים האפשריים הנוגעים לנשים ולדת, וכן מאמרים בתקשורת מעוררים דיון ציבורי נרחב. גם ההתעניינות של הציבור הכללי בנושאים כגון נשים מוכות מועילה להגברת המודעות לסוגיית סרבנות הגט. בדרך זו קמו כמה ארגונים הנותנים סעד וייעוץ לנשים בתחום הזה.

השלב השני: תמימות ביחס לפתרון

השלב השני הוא האמונה התמה שאפשר לפתור את כל הבעיות מבפנים, ואם לא את כל הבעיות, הרי שלפחות את רובן. הפתרונות נחלקים לשלושה סוגים: פתרונות ברמה המינהלית, פתרונות ברמה ההלכתית-המציאותית, ופתרונות ברמה ההלכתית הבלתי מציאותית.

ר ב ק ה ל ו ב י ן

בעיית העגונות ומסורבות הגט זוכה לאחרונה לחשיפה רבה יחסית בתקשורת. למרות זאת, דומה כי הנושא, על היבטיו, טרם הובהר דיו, ונותר עמום בשביל חלקים רחבים בציבור. הדברים אמורים בעיקר בכל הקשור לאפשרויות הטיפול בבעיה. לדעתי, אפשר לזהות שלושה שלבים בתהליך התודעתי שעוברים אלה העוסקים בתחום. אמנם לא תמיד השלבים מתרחשים בסדר כרונולוגי, ולעתים הם חופפים זה את זה, אולם באופן כללי הם משקפים את מה שקורה, הן ברמה הפרטית והן ברמת הארגונים הפעילים בתחום. במאמר זה אבקש להציג את השלבים התודעתיים ולהציע אפשרות חדשה ומרחיקת לכת להתמודדות עם התופעה.

השלב הראשון: הכרה בבעיה

ההכרה בכך שנושא העגונות ומסורבות הגט נוגע לכל אחד מאיתנו ומשקף את מעמד האישה בכלל, אינה מובנת מאליה. הנה וידוי קטן: בהרצאה שנשאתי בכנס לביא המחדש בשנת תשנ"ט טענתי שישנם ארבעה תחומים הנוגעים לדת ולנשים שיש לעשות בהם שינוי: הריטואל הדתי, לימוד התורה לנשים, ההנהגה ומעמדה האישי של האישה הנשואה. מכיוון שסברתי שהנושא האחרון הכי פחות חשוב מכולם, הזכרתי אותו בהרצאה רק בראש פרק. באותו כנס פגשה אותי בלדה לינדנבאום, ממנהיגות ג'ופה (Jewish Orthodox Feminist Alliance), ואחרי שהדביקה לי נשיקה ושיבחה אותי על ההרצאה, אמרה לי: "שכחת את הנושא הכי חשוב - עגונות". עברו עוד כמה שנים עד שהפנמתי את דבריה והבנתי את גודל הפספוס שלי.

לא ברור מדוע הנושא הגיע לתודעה הציבורית באיחור; אולי משום שהוא סבוך ומורכב מבחינה הלכתית. יש לזכור שהדייונים של הצדדים המתגרשים חסויים, והשפה ההלכתית שפסקי הדין בה נכתבים בה קשה, שלא לדבר על כך שגם אנשי מקצוע לא תמיד מבינים למה התכוונו הדיינים בפסקי הדין. אפשר גם שהחשש מפני "גט מעושה" ומממזרות מנע כל אפשרות של ביקורת כלפי בית הדין, או שהתפיסה הרווחת כי בית הדין עושה כל שביכולתו למען עגונות נטרלה כל מקום לביקורת. באחת מהרצאותיי סיפרתי על אישה שבעלה סירב לתת לה גט במשך שנים רבות, ולבסוף הוא הפך לצמח והיא נעשתה עגונה ממש. אחת הנשים בקהל הגיבה: "מצוין."

צילום: מרו סטניסלב www.marrozik.com

גם אם האישה הוכיחה בראיה ברורה כי יש לה עילה לגירושם על פי ההלכה, הרי שהדבר לא בהכרח יועיל לה. שנית, בבית הדין יש מגמה חדשה – ישנה לפסוק כי אין לחייב את הבעל בגט אם הוא מסכים לתת גט אך מתנה אותו בתנאי כלשהו. וכך, גם אם האישה הוכיחה מעל לכל ספק את העילה המקובלת על הדיינים, יש סיכוי שהדיינים לא יחייבו את הבעל בגט אם הוא יבקש, למשל, עוד קצת כסף תמורת הגט. שלישית, לרבות מן המתגרשות אין בכלל עילה מספקת לגירושין, משום שהבעל אינו עונה לקטגוריה המצומצמת של חייבי גט. עד שהדיינים לא יקבלו את טענת "מאיס עליי" בתור עילה לגירושם, נשים רבות שבעליהן אינם רוצים לתת להן גט ייוותרו כלואות במערכת נישואים בלי דרך לצאת ממנה.

הגיע הזמן שהחברה לא רק "תחרים" את סרבני הגט או "תוקיע" אותם מבחינה מוסרית, אלא תתבע מהם פיצוי כספי על הנזק שהם גורמים לנשים

ברמת הפתרונות ההלכתיים הבלתי מציאותיים יש כמה אפשרויות, כמו הפקעה וביטול למפרע של הקידושין, ביטול בטענת מקח טעות, או תנאי בנישואים. גם האנשים התמימים מבינים שאין סיכוי שבית הדין יחיל את הפתרונות הגורפים האלה בדורנו.

ברמה המינהלית הדברים נראים פשוטים למדי. לכאורה, כל אחד מבין שאין לענות את הצדדים על ידי סחבת; שאיחור של דיינים פוגע במתדיינים; ושאלם הדיינים אינם קוראים את התיק לפני הדיון, הם אינם עושים את מלאכתם נאמנה. ברור לכול שיש סדר תקין לניהול הדיון; שיש לשמוע את טענות הצדדים, לחקור אותם, לקבל עדויות ולחקור את העדים. אם כך, סבורים האנשים התמימים, הדברים יבואו בוודאי על תיקונם במהירות. נראה כי רק מי שעבד כמה שנים בבית הדין, חווה גירושם, או שמע סיפורים רבים עשוי להכיר את המציאות העגומה, המלמדת שהדברים הללו אינם מתרחשים, וגם אינם עומדים להתרחש בשנים הקרובות.

אף ברמות הפתרונות ההלכתיים – המציאותיים – הדברים נראים הדברים פשוטים למדי לאנשים התמימים. ההלכה, המאפשרת לדיינים לחייב ואף לכוף את הבעל בגט במקרים מסוימים, והחוק, המאפשר לדיינים להטיל סנקציות על הבעל, הם 'שילוב מנצח'. כל שצריך לעשות הוא לטעון את הדברים הנכונים ולהוכיחם. האדם התמים סבור שאם ההלכה קובעת כי בעל שאינו מוכן לזון את אשתו יחויב בגט, הרי ברור כי בעל שאינו מוכן לזון את אשתו יחויב בגט; ואם ההלכה קובעת שאלימות כלפי נשים או בגידה היא עילה לחיוב בגט, אזי אין לנו אלא להוכיח שהדברים הללו התקיימו; אלא שהעניין אינו פשוט כל כך; ראשית, מאחר שאין עילה לגירושם המקובלת על כל הפוסקים, ובכל נושא יש צד 'להחמיר בו'. לכן,

השלב השלישי: פיתוחן ובצדו שאלות

לשלב השלישי מגיעים אלה שהתפכחו מתמימותם ומבינים שלא יתחולל שינוי של ממש בבית הדין בזמן הקרוב. השינוי בבית הדין לא יקרה, לא רק משום שהדיינים אינם מעוניינים בכך, אלא - ואולי אפילו בעיקר - משום שאין הם מסוגלים לחולל את השינויים הנדרשים. דין שקשור לאסכולה זו או אחרת בפסיקה, או ידוע בתור תלמידו של רב זה או אחר, ופסק באופן כזה או אחר כל חייו, אינו יכול להתחיל פתאום לפסוק בצורה שונה, מכיוון שהוא מרגיש שיש בכך קריאת תיגר על רבותיו ועל עצמו. גם לו רצה הדיין להנחיל שינוי, הוא אינו יודע את הדרך הדתית הלגיטימית לשנות מפסיקותיו הקודמות, שכן הוא חש כי הוא כורת במו ידיו את הענף שהוא יושב עליו. לפיכך, גם אם כלל הציבור הדתי והחרדי, על רבניו ודייניו, סבור, לדוגמה, שרכוש בני הזוג צריך להתחלק שווה בשווה, לא יכול היה להיות שינוי משמעותי בנדון עד "הלכת בבלי", כשבית המשפט העליון קבע כי בית הדין כפוף לחוק המדינה בעניין זה. כעת יכולים הדיינים לנשום לרווחה ולהורות על חלוקה שווה של הרכוש, שכן החוק האזרחי כפה זאת עליהם.

אולי העובדה שבית המשפט לא יהיה כפוף לכללים ההלכתיים המחמירים של בית הדין, או לגחמותיו ולשיגעונותיו של בעל סרבן, אלא יפסוק באופן עצמאי, נועז וחסר פשרות, תקדם את הפתרון לבעיית הסרבנות

אין טעם לשנות באשליה שהפתרון טמון במינוי דיינים מביני דבר. לא זו בלבד שמינוי הדיינים כרוך במערכת הפוליטית, עד שאפשר רק לחלום על מינוי דיינים לרוחנו, אלא אף - ובעיקר - שהיום אין בנמצא דיינים שיש ביכולתם ליזום את השינויים הדרושים בבית הדין. המתפכחים החדשים מבינים שאין ברירה אלא לקדם את הפתרונות מחוץ למסגרת בית הדין. זהו שלב קשה בשביל אדם דתי, שצריך עקב כך להתמודד עם שאלות תאולוגיות והלכתיות.

ההתמודדות: פנייה לאפיקים חדשים

"מרכז צדק לנשים", ארגון שהקימה לאחרונה עו"ד סוזן וייס (המייסדת והמנהלת הראשונה של "יד לאישה"), סבור שאם עמלים על פרשנות ועל חידוש ההלכה בהתאם לכלליה, אין בהכרח סתירה בין ההלכה היהודית לעשיית צדק עם הנשים, ובין שמירה על הקהילתיות ועל הדת לשמירת הזכויות הבסיסיות של כלל האנשים המתדיינים. לפיכך, טוען המרכז, אין זה מספיק להושיט יד לנשים המבקשות גט (אף על פי שגם בכך אנו עוסקות), אלא יש לתור אחר שינוי גדול ומשמעותי יותר בבית הדין הרבני. כדי לשפר את מעמדן של נשים ולנטרל את הגישה הפטריארכלית

השלטת כיום בענייני אישות פועל "מרכז צדק לנשים" בשתי אסטרטגיות שונות. מצד אחד, הוא עושה מאמצים להביא לשינוי פנימי בבית הדין הרבני. השינוי, סבור המרכז, יבוא רק מתוך לחצים חיצוניים, שיופעלו על בית הדין הן מצד הציבור הכללי והדתי והן מצד בית המשפט. לחץ ציבורי יבוא רק כשהציבור יכיר את הבעיה ויפנים את חומרתה. לפיכך המרכז פועל להגברת המודעות לבעיה, על ידי חשיפה של הנעשה בבית הדין הרבני לציבור הרחב - בין השאר, באמצעות פרסום מאמרים בעיתונות הכתובה ובאינטרנט בטור קבוע ב"NRG יהדות". בה בעת המרכז מתמקד בניסיון להביא למעורבות גדולה יותר של בית המשפט בנעשה בבית הדין הרבני. המרכז מגיש לבג"צ עתירות על הנעשה בבית הדין הרבני, מתוך תקווה שהדבר יביא לשינוי. לדוגמה, המרכז הגיש עתירה נגד הפעילות של בית הדין בנוגע ל"קרן עגונות" - קרן מיוחדת של בית הדין, המשלמת כספים לבעלים סרבנים כדי לשכנעם לתת גט. התופעה של תשלום כספי ציבור לסרבן גט משקפת מציאות עגומה, שבה בית הדין אינו מוכן, או אינו יכול (או חושב שאינו יכול) לפתור את בעיית הסרבנות בדרכים ההלכתיות העומדות לפניו, ומבקש שהקורבן או הציבור כולו ישלמו את המחיר. לדעת המרכז, פתרון מעין זה אינו לגיטימי, ויש לבטל אותו מן היסוד. על בית הדין לדעת שהאחריות לפתרון בעיית העגונות ומסורבות הגט נופלת על כתפיו, ולא על כתפיהם של הקורבן או החברה. לכן, בעתירה המרכז מבקש מבג"צ שיוורה על ביטול הקרן ותשלום כספים לבעלים סרבנים. כאמור, כל זאת מתוך תקווה שבית הדין יטרח למצוא פתרונות הלכתיים אמיתיים וראויים לבעיית מסורבות הגט.

עוד דוגמה: לאחרונה הגיש המרכז לבג"צ עתירה נגד המוסד לביטוח לאומי בנוגע להסדר ביטול החובות של סרבני גט, שפירושו ויתור על חובותיהם, אם הם מתנים בכך את נתינת הגט. גם כאן המרכז סבור כי האחריות לפתרון הבעיה מוטלת על בית הדין, וכי אל הפתרון יש להגיע בכלים הלכתיים, ולא על ידי כניעה לבעלים סחטנים באמצעות פיתויים כספיים שמחירים בצדם.

בד בבד פועל המרכז לפתרון הבעיה ולשיפור מעמדן של נשים מסורבות גט באמצעות בית המשפט האזרחי, בלי כל קשר לנעשה בבית הדין הרבני. אין זה מתקבל על הדעת שבמדינת ישראל של המאה העשרים ואחת אישה לא תוכל להתגרש כרצונה ותהיה נתונה לסחיטה מצד הבעל. המרכז סבור שאם בית הדין אינו מתכוון לפתור את החוסר הצדק הזה, תתכבד הערכאה האזרחית ותעשה זאת, עד כמה שידה מגעת. לדעת המרכז, הגיע הזמן שהחברה לא רק "תחרים" את סרבני הגט או "תוקיע" אותם מבחינה מוסרית, אלא תתבע מהם פיצוי כספי על הנזק שהם גורמים לנשים. תביעה נזיקית תקדימית כבר נפסקה בבית המשפט לענייני משפחה נגד בעל סרבן שנפסק נגדו דין לחיוב בגט. השופט מנחם הכהן חייב את הסרבן בסכום נזק הקרוב ל-450 אלף שקל, בגין "עוגמת נפש, בושה, טבל, בזידות וצער בשנות ההמתנה לגט, אובדן הנאות החיים ובכללם הנאה מינית, פגיעה באוטונומיה וכן אובדן הסיכוי להינשא

"את הכל עשה יפה בעתו" ... אמר רבי אבהו מכאן שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן, בורא עולמות ומחריבן, עד שברא את אלו (קהלת רבה [וילנה] פרשה ג')

מדרש הפלה

ת מ ר ב י א ל ה

"בְּרֵאשִׁית, בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ. וְהָאָרֶץ הִיְתָה תֵהוֹ וְבָהוּ, וְחֹשֶׁךְ, עַל-פְּנֵי תְהוֹם; וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמַּיִם"

ותרא ה' כל עולמותיה נפולים לרגליה, ותאמר בלבה: אניח ללבי ליפול עמהם ואשב במחשכים כמתי עולם. היו דמעותיה ודמיה מתפזרים בחלל והיו מחזירים אחר אדמה שתרווה אותם ובוכים אף הם לרסיסי רסיסים, עד שהיה היקום כולו ענן ערפל של תהום רבה. ביקשה ה' לראות שוב את חורבות עולמותיה ולא יכלה. כיסתה עצמה בתהום זו, שנאמר: "תְהוֹם, בְּלָבוֹשׁ כִּיסִיתָ" וְהִיְתָה טוֹפַחַת עַל לְבָהּ וּמִיַּבֶּבֶת: כִּי שִׁמְמוֹת עוֹלָם אֵהִי.¹

באותה שעה שלא עלה בידה לראות עוד את אותן העולמות, מה עלה על לבה? הייתה נזכרת שעליה נאמר: "וְתַחֲלוּלָ אֶרֶץ וְתַבֵּל"² ו"וְרַחֲמָה הָרֶת עוֹלָם"³ והייתה מרגשת שבניה ובנותיה מצפים להיוולד ולומר בתודת: "אֲשֶׁר לֹא-מוֹתָתֵנִי מִרְחֹם"⁴. עצמה עיניה, בלעה הכאב שהיה בגרונה, ביקשה על עצמה שתמצא בה עוד חסד ואמונה שנאמר: "כִּי-אֶמְרֵי עוֹלָם, חֶסֶד יִבְנֶה; שָׁמַיִם, תִּכְנֶן אֱמוּנָתְךָ בָּהֶם"⁵ ומתוך כך הלכה ובראה עוד שמים חדשים וארץ חדשה.

משעמדו להם שמים וארץ תוהים ובוהים, פשטה אותו לבוש של תהום שהייתה מתכסה בו, והיה תהום זה של ענן וערפל דמיה ודמעותיה הולך ונקווה שוב למים חיים, והיא מרחפת עליהם הלך ושוב, שנאמר: "וְהָאָרֶץ הִיְתָה תֵהוֹ וְבָהוּ, וְחֹשֶׁךְ, עַל-פְּנֵי תְהוֹם; וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמַּיִם".

ומה הייתה אומרת באותה השעה? "אֶרֶץ עַל-מְכוּנִיָּה, בַּל-תִּמּוֹט עוֹלָם וְעַד"⁶, והיו בניה ובנותיה הנולדים לה חוזרים ומצרפים תפילותם לתפילותיה, והיו אומרים אף הם: "בַּל-תִּמּוֹט עוֹלָם וְעַד", "בַּל-תִּמּוֹט עוֹלָם וְעַד".

¹ תהילים ק"ד, ו

² עיינו ירמיהו נ"א:כ"ו

³ תהילים צ, ב

⁴ ירמיהו כ, י"ז

⁵ שם, שם

⁶ תהילים פ"ט, ג

⁷ בראשית א, ב

⁸ תהילים ק"ד, ה

ולהביא ילדים לעולם". האישה אמנם לא קיבלה את הגט שלה, אבל אולי היא תזכה לחיות בכבוד וברווחה כספית. מעבר לזאת, היא חשה כי לכל הפחות בערכאה כלשהי נעשה צדק, ולו חלקי.

המרכז שואף ליצור תקדים לפסיקה מזיקית גם במקרה שבו אין פסיקה לחיוב גט, אפילו אם הדבר יביא לערעורם של הדיינים על כשרות הגט. כאן המרכז עומד איתן בדעתו שאין לראות את בית המשפט האזרחי בתור הזרוע הארוכה של בית הדין הרבני. אין מקום שבית המשפט יפסוק נזק רק על פי ההוראות והכללים של בית הדין הרבני, רק לאחר שבית הדין פסק לחייב את הבעל בגט, ורק בסכום כספי קטן, התואם את מה שלהערכתו היה בית הדין הרבני פוסק. על בית המשפט לפסוק על פי אמות המידה של הצדק המקובל במדינת ישראל. הגיע הזמן לפסיקה נועזת שתקבע כי בעל המתעלל באשתו, גם אם זה ברשות התורה, צריך לשלם על כך בכספו. אולי העובדה שבית המשפט לא יהיה כפוף לכללים ההלכתיים המחמירים של בית הדין, או לגחמותיו ולשיגעונותיו של בעל סרבן, אלא יפסוק באופן עצמאי, נועז וחסר פשרות, תקדם את הפתרון לבעיית הסרבנות.

לסיום, אין לנו אלא לצטט את דבריה של בלו גרינברג, סופרת וממנהיגות הפמיניזם האורתודוקסי בארצות הברית, שאמרה: "When there is a Rabbinic will, there is a Halakhic way". כלומר, כשיש רצון רבני, נמצאת גם הדרך ההלכתית. לו הבינו הרבנים את גודל המצוקה של הנשים העגונות, לו הכירו בגודל העוולה הנעשית להן, אני סמוכה ובטוחה שהיו מוצאים את הדרכים ההלכתיות להושיע אותן.

"מרכז צדק לנשים" היא עמותת הפועלת

למען קידום צדק לנשים בבתי הדין

הרבניים ובבתי המשפט האזרחיים.

משרדינו ברחוב עמק רפאים 64 ירושלים.

טלפון: 02-5664390

פקס: 02-5663317

סניף חיפה: רחוב לוחמי הגטאות 27.

טלפקס: 04-8552871

אתר אינטרנט: cwj@cwj.org.il www.cwj.org.il